

**Door
Denken
en
Doen**

Essays bij het werk van Ronald Commers

Samengesteld door Tom Claes

Woord Vooraf	1
<i>Karel Boullart</i>	
Kleine diabolologie: of wat een moraalfilosoof moet weten om niet het slachtoffer te worden van de duivel en zijn inbeelding – een filosofisch <i>divertimento</i>	9
<i>Hubert Dethier</i>	
Profielen en gestalten van een vrijdenker en het ongelijk van een humanisme	11
<i>Roger Burggraeve</i>	
Broederschap als menselijke conditie – Of hoe Levinas ons uitdaagt de Franse revolutie te herdenken	45
<i>Rik Pinxten</i>	
Moraalwetenschap en ethische reflectie – Bij het werk van Ronald Commers	63
<i>Karel Boullart</i>	
‘New Honesty’ – A Sharp Note on Philosophy, Worldviews and First Principles	79
<i>Diderik Batens</i>	
Bedoelingen en principes. Een onverwachte relatie	93
<i>Raymond Detrez</i>	
“Verdrukten werden verdrukkers.” Dr. Gustaaf Schamelhout over de Hongaren in Transsylvanië	107
<i>Stef Slembrouck</i>	
Taalideologische en functioneel-utilitaire overwegingen van een sociolinguïst van meertaligheid, migratie en gezondheidszorg	121
<i>Eric Vanhaute</i>	
Van wereld-systeemanalyse naar wereldgeschiedenis (en terug) – Een intellectuele reisweg	143

<i>Etienne Vermeersch</i>	
Vrije wil: een e-maildialoog	163
<i>Freddy Mortier</i>	
Richard Wagner en de vrijmetselarij	173
<i>Danny Praet</i>	
<i>Wird Rein durch Feuer, Wasser, Luft und Erden</i> . Teleologie, universalisme en de symboliek van de elementen in de godsdiens-filosofie van Franz Cumont	187
<i>Gertrudis Van de Vijver</i>	
Het leven met een sofist	231
<i>Erik Weber</i>	
Het doel van wetenschap: is er een derde weg tussen onbeperkt intentioneel realisme en strikt pragmatisme?	243
<i>An Verlinden</i>	
Het primaat van de ethiek – Terugblik op een wijsgerig-ethisch <i>œuvre</i>	255
<i>Jan De Vos</i>	
Iedereen psycholoog! Een schuinse blik op psychologisering en moderniteit	273
<i>Wim Vandekerckhove</i>	
‘Eens bevrijd zullen ze niet meer willen werken’ – Argumenten voor de slavernij	289
<i>Alicja Gescinska</i>	
<i>Le désarmement des cœurs</i> – Jankélévitch over muziek, charme en moraal	315
<i>Tom Claes</i>	
De geneugten van seksualisering	333

WOORD VOORAF

Deze bundel is een vriendenboek, uit erkentelijkheid aangeboden aan Ronald Commers. Hem uitgebreid voorstellen hoeft hier niet meer, maar enkele aanwijzingen kunnen de contouren van zijn goed gevulde academische loopbaan, zijn omvangrijk wijsgerig oeuvre en zijn blijvend maatschappelijk en ethisch engagement proberen recht te doen.

Ronald Commers, in 1946 geboren te Antwerpen, volgde de pas opgerichte opleiding Moraalwetenschap aan de toenmalige Rijksuniversiteit Gent. Hij studeerde er bij ondermeer Jaap Kruithof en Leo Apostel. Na zijn studies is hij meer dan veertig jaar werkzaam en verbonden geweest aan de Gentse Universiteit, aanvankelijk aan het Seminarie voor Moraalfilosofie en Metafysica waar hij samenwerkte met Jaap Kruithof, later aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap. Hij was daarnaast van 1982 tot 1999 ook verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel en doceerde daarvoor aan het Limburgs Universitair Centrum (1975-1981). Sinds 2011 is Ronald Commers emeritus-hoogleraar moraalfilosofie aan de Universiteit Gent.

Ronald Commers is in zijn wetenschappelijk werk steeds een vurig verdediger en beoefenaar geweest van het moraalwetenschappelijk project zoals dat door Jaap Kruithof en Leo Apostel in de zestiger jaren werd uitgetekend. In het tweede deel van zijn *Kritiek van het Ethisch Bewustzijn* (2010) kenmerkt hij dit programma als een ethisch onderzoeks- en onderwijsproject waarbij de rol en inbreng van de menswetenschappen als minstens even belangrijk als de geschiedenis van de wijsbegeerte worden geacht. Het hoofddoel, zo stelt Commers, wordt het dienstbaar maken van die menswetenschappen aan het wijsgerig onderzoek. Niet ter meerdere eer en glorie van het wijsgerig en ethisch onderzoek als zodanig (theoretisch), maar er op gericht om zo een goed-gefundeerde bijdrage te kunnen leveren aan de belangrijke maatschappelijke, waardegeladen en ethische standpunten, beslissingen en keuzes die moeten genomen worden. Dat is een belangrijk kenmerk van Ronald Commers' denken: het radicaal situeren van de ethiek binnen het dringende kader van maatschappelijke vraagstukken en problemen. Ethiek en de ethici mogen niet aan de zijlijn blijven staan en louter beschouwend optreden. Er bestaat een belangrijke eenheid van ethische reflectie en praktijk. Intellectueel vertaalt zich dat in zijn zoektocht naar (de mogelijkheid van) morele kennis—tegen het verlamdende relativisme. Maatschappelijk-ethisch brengt hem dit tot een maatschappelijk zowel als academisch activisme en engagement—tegen het onmachtig kakelend louter commentariëren en bekritisieren. Ook zijn inzet voor de opleiding Morele Begeleiding kadert in dit perspectief.

Ronald Commers vult het oorspronkelijk pluralistisch programma van de moraalwetenschap aan vanuit zijn brede kennis van de wijsbegeerte. Hij vond en vindt grote inspiratie in het werk van Abraham Edel, Ralph Barton Perry,

Harald Ofstad en John Dewey—om er maar enkele te noemen—en verdiept en verbreedt zo het originele programma. De neerslag hiervan kan men nalezen in zijn tweedelige boek *Kritiek van het Ethisch Bewustzijn* (2009 & 2010). Hij werkt er ook zijn semantisch onderzoeksprogramma, in het spoor van Niklas Luhmann, verder in uit. De onderwerpen die hij in deze volumes aanboort zijn divers—van de ‘taal van de ethiek,’ over de antieke inzichten omtrent het gelukkige leven, naar ethisch-theoretische reflecties over het ethisch naturalisme en tot het werk van Martin Buber en Emmanuel Levinas.

Deze brede gretigheid weerspiegelt zich ook in de diversiteit van onderwerpen die in zijn laatste publicatie zijn opgenomen, een verzameling eerder verschenen teksten van zijn hand: *Jeugd die niet voorbijgaat: Denkweg in terugblik* (2011). De thema’s in die bundel variëren van socialisme, inter- en multiculturaliteit, over onderwijs, tot kritieken op het totaliteitsdenken. Ook de kunst en de kunsten, de moderniteit, het humanisme en de vrijmetselarij komen erin aan bod. Dat is een tweede, maar met het vorige verbonden, eerder wijsgerig thema in het werk van Ronald Commers, dieper uitgewerkt in boeken zoals *Het vrije denken: Het ongelijk van een humanisme* (1991), *De wijzen en de zotten: De moderniteit en haar filosofie* (1995), *Tussen de zichtbare en de onzichtbare wereld: Over vrijmetselaarsfilosofie en Mozart* (2008) en *Het onzegbare en het onuitsprekelijke: Ethiek, metafysica en muziek bij Vladimir Jankélévitch* (2005).

Commers’ blijvend academisch en maatschappelijk engagement vinden we ondermeer terug in de oprichting van het *Centrum voor Ethiek en Waardeonderzoek* (CEVI), in de stuwende rol die hij heeft gespeeld in de organisatorische en intellectuele uitbouw van het Centrum, alsook in zijn bijdrage tot de oprichting van IGEA, de *International Global Ethics Association*.

Hij richtte het CEVI op vanuit de gevoelde noodzaak om het verlamdende ethisch en praktisch relativisme het hoofd te bieden. Het feit dat morele problemen heden ten dage complex zijn en dat de moderne wereld wordt gekenmerkt door een diepe morele perplexiteit, mag volgens Ronald Commers geen vrijgeleide zijn voor een defaitisme of relativisme. De ethische problemen van deze tijd kaderen binnen een geglobaliseerde wereld—ze zijn problemen op wereldschaal. Globalisering is niet de oplossing geweest voor de bestaande urgente morele kwesties die te maken hebben met economie, religie, cultuur en samenleven. Ze hebben deze nog verdiept en er een bredere en zelfs nog meer dringende dimensie aan gegeven. Maar deze globalisering draagt in zich ook de kiemen van mogelijke praktische en intellectuele veranderingen. Ethische problemen hebben een wereldwijde dimensie gekregen, maar ook het hedendaagse ethisch denken zelf draagt er de sporen van. Het *Centrum voor Ethiek en Waardeonderzoek* erkent daarom dan ook de wederzijdse betrokkenheid van het ethisch reflecteren over mondiale problemen enerzijds met het reflecteren over ethiek en de ethische praktijk onder de condities van juist die globalisering anderzijds. Het geeft het CEVI een unieke en heuristisch

krachtige focus voor betrokken ethisch onderzoek. Zijn participatie aan de *International Global Ethics Association* is hiermee verbonden. In 2006 organiseerde het CEVI onder zijn enthousiasmerende leiding in Gent de eerste internationale conferentie van IGEA, met als thema *What is Global Ethics and How to Research It?*

Behalve zijn wetenschappelijk werk verdient ook zijn inzet tijdens zijn lange carrière als lesgever waardering. Ronald Commers stelde eisen aan zijn studenten. Van hen werd verwacht dat ze actief meedachten met de soms meanderende maar nooit vrijblijvende gedachten van de lesgever en dat ze zelf actief participeerden in het onderwijs en dat zowel tijdens de lessen maar ook door zelfstudie daarbuiten. Het zou hen ten goede komen. Vele honderden, zo niet duizenden studenten, zijn door Ronald Commers geïntroduceerd in de ethiek en axiologie en in de filosofie van de moderne tijden. Hij was ook de drijvende kracht achter de oprichting van het vak wereldethiek en heeft jarenlang gedoceerd over seksualiteit en ethiek—dit steeds situerend binnen actuele en vroegere socio-economische verhoudingen. Met dit laatste zette hij een traditie voort die door Jaap Kruithof, Jos van Ussel en Bob Carlier werd aangevat en door hen rijk en relevant werd ingevuld.

Ronald Commers' loopbaan is breed en diepgaand en heeft velen geïnspireerd (en sommigen wellicht ook geïrriteerd). De bijdragen in deze bundel dragen er de sporen van (van de inspiratie, niet van de irritatie). Zo divers als de onderwerpen die Ronald heeft behandeld, zo divers zijn ook de essays die hier zijn opgenomen. Ze zijn een blijk van erkentelijkheid vanwege de auteurs voor de invloed die Ronald door zijn denken en doen op ons werk en leven heeft gehad en nog steeds heeft.

Hoe beter deze bundel te laten aanvangen dan met een schelms-ernstig wijsgerig *divertimento* omtrent 'wat een moraalfilosoof moet weten om niet het slachtoffer te worden van de duivel en zijn inbeelding' van de hand van *Karel Boullart*. Hij doceerde esthetica, kunstfilosofie, cultuurfilosofie en metafysica aan de Universiteit Gent en publiceerde vele artikels in nationale en internationale tijdschriften en boeken over diverse onderwerpen zoals tragiek, kitsch, nihilisme en de funderingsproblematiek van de filosofie. Behalve de kleine diabolologie is hier verder ook nog een reflectie opgenomen over het belang van het realisme, of het behoud van ons realiteitsbesef, voor de moraalfilosoof. De moraalfilosofische vraag wat te doen en wat we moeten doen goed te doen is volgens Boullart wijsbegeerte op zijn best en onze uiteindelijke bestemming als mens.

Hubert Dethier is emeritus hoogleraar aan de VUB en van de Universiteit Amsterdam. In 2001-2001 bekleedde hij de Gentse Sarton-leerstoel. In 1994 verscheen het eerste deel van de boekenreeks *De beet van de adder*. In 2010 werd het vijfde deel gepubliceerd: *Op de gelukzalige eilanden. Leopold Flam*

en de utopie. Flam bekleedt ook een belangrijke plaats in de bijdrage van Dethier tot dit vriendenboek. Samen met Ronald Commers reflecteert hij over de geschiedenis en de verschillende tradities van het humanisme. Hij besluit dat een grondig en kritisch nadenken over de huidige problematiek van het vrije denken er niet aan kan ontkomen om ook de schaduwtradities uit dat humanisme ernstig te nemen en te bestuderen.

Roger Burggraeve is sinds 2007 emeritus hoogleraar aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KULeuven. Hij is een internationaal gewaardeerd onderzoeker van het denken van de joodse filosoof Emmanuel Levinas. In zijn bijdrage gaat collega Burggraeve uitvoerig in op het belang van de broederschap als modus en grondslag van ons menszijn. Hij denkt de broederschap door als grondslag voor de noties gelijkheid en vrijheid en gaat zo in dialoog met Ronald Commers' werk omtrent het belang en de tradities van de humanismen.

Rik Pinxten is gewoon hoogleraar culturele antropologie en religiestudies, verbonden aan de Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen van de Universiteit Gent. Daarnaast is hij ook directeur van het onderzoekscentrum *Centrum Interculturele Communicatie en Interactie*. Van 2003 tot 2010 was hij voorzitter van de *Humanistische Vrijzinnige Vereniging* van Vlaanderen. Rik Pinxten publiceerde talloze academische artikels en teksten, maar is daarnaast ook bekend van zijn boeken voor een breder publiek zoals *Culturen sterven langzaam* (1994), de *Artistieke samenleving* (2003) en *De strepen van de zebra* (2007). Rik Pinxten gaat in zijn bijdrage uitvoerig in op het moraalwetenschappelijke project zoals dat door Leo Apostel en Jaap Kruithof werd uitgetekend. Hij traceert de invloed van dit project op zijn eigen en Commers' werk en bespreekt dit vanuit zijn achtergrond en expertise van vergelijkende cultuurstudies.

Diderik Batens is emeritus hoogleraar logica en wetenschapsfilosofie, en is verbonden aan het *Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie* aan de Universiteit Gent. Kennisleer, en de grenzen en mogelijkheden van de menselijke kennis, zijn steeds een belangrijke focus van zijn wijsgerig werk geweest. De verhouding tussen kennis en ethisch handelen staat ook hier centraal. In zijn essay denkt hij na over bedoelingen, alledaagse principes, symbolische principes en 'luie' principes...

Raymond Detrez is directeur van het *Centrum voor Zuid-Europese Studies* aan de Universiteit Gent en een autoriteit op het vlak van de politieke en culturele geschiedenis van de Balkan. In zijn artikel belicht hij de visies van de arts Dr. Gustaaf Schamelhout over de volken van Europa en hun nationale bewegingen zoals hij die tijdens het interbellum uitwerkte. Detrez bespreekt

Schamelhouts ongepubliceerde analyses van de nationale geschiedenissen van de Roemenen en Hongaren.

Stef Slembrouck is hoofd van de Vakgroep Taalkunde aan de Universiteit Gent. Zijn onderzoeksveld is dat van de migratie-gerelateerde meertaligheid in de werking van maatschappelijke instellingen als gevolg van opeenvolgende globaliseringsgolven gedurende de voorbije decennia in Vlaamse stedelijke agglomeraties. Vanuit zijn sociolinguïstische achtergrond gaat hij in zijn hoofdstuk in op hoe meertaligheid zich voltrekt en bespreekt hij de historische context en taalideologische aspecten van taalwetgeving en taalbeleid, een aantal vereisten van het taalkundig onderzoek, de praktijk van het sociaal tolken en ten slotte meertaligheid en tolken in een specifiek medische context.

Eric Vanhaute is verbonden aan de Vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Gent. Hij is hoofd van de onderzoeksgroep CCC – *Communities - Comparisons - Connections*. In zijn onderzoek legt hij de klemtoon op de globale contexten van geschiedenis. Hij doceert het vak wereldgeschiedenis en publiceerde uitvoerig over wereldgeschiedenis, *global studies* en wereldsysteem-analyse. Bij het begin van de 21ste eeuw, zo stelt hij, is wereldgeschiedenis een eigen, erkende discipline geworden, met een eigen vraagstelling, een eigen methodologie en theorievorming, eigen publicatiekanalen en een eigen finaliteit. In zijn bijdrage gaat hij op zoek naar de ‘legitimering’ van deze nieuwe wereldgeschiedenis.

Etienne Vermeersch is emeritus hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Gent. Doorheen zijn rijke loopbaan heeft hij steeds de theoretische reflectie gekoppeld aan een actief maatschappelijk en ethisch engagement. Vanuit zijn rationeel en vrijzinnig denkkader presenteert hij hier een gedachtewisseling omtrent de mogelijkheid van de menselijke vrije wil en het vrijheidsconcept.

Freddy Mortier is verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap van de Universiteit Gent. Hij is ook Decaan van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte en is sinds jaren lid van het Belgisch *Raadgevend Comité voor Bio-ethiek*. Naast bio-ethiek en de filosofie van de religie is Freddy Mortier ook een kenner van de muziek en het leven van Wagner. Hoewel Wagner geen vrijmetselaar was, kunnen we in zijn werk vele vrijmetselaarsthema’s terugvinden. In zijn hoofdstuk gaat Mortier dieper in op deze relatie tussen Wagner en de vrijmetselarij.

Danny Praet is verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap aan de Universiteit Gent en is lid van het *Centrum voor de Studie van Christelijke Tradities*. Hij doceert antieke wijsbegeerte en geschiedenis van het Christendom. In zijn artikel bespreekt hij uitgebreid de Gentse classicus en

godsdienst-historicus Franz Cumont (1868-1947). In zijn bijdrage toont Danny Praet aan hoezeer Cumont in zijn stilering van de antieke intellectuele geschiedenis beïnvloed was door de antieke wijsbegeerte en door de filosofische systemen van zijn eigen tijd.

Gertrudis Van de Vijver is verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap. Zij is ook directeur van het *Centrum voor Kritische Filosofie*. In haar essay stelt ze zich de vraag wat de sofist nog voor de moderne, en eventueel post-moderne denker, kan betekenen. Ze komt zo tot een reflectie op de vraag wat voor de hedendaagse filosoof het leven met een sofist zou kunnen zijn.

Erik Weber is voorzitter van de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap aan de Universiteit Gent en is hoofd van het *Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie*. In zijn hoofdstuk onderscheidt hij drie posities met betrekking tot het doel van wetenschap: onbeperkt intentioneel realisme, strikt pragmatisme en gesofisticeerd pragmatisme, en argumenteert dat er geen echt verschil is tussen gesofisticeerd pragmatisme en onbeperkt intentioneel realisme: ze komen beide volgens hem neer op *anything goes*.

An Verlinden was als assistente verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap. Ze was één van de drijvende krachten van het *Centrum voor Ethiek en Waardefilosofie* (CEVI) en lag samen met Ronald Commers en Wim Vandekerckhove mee aan de basis van de oprichting van IGEA, de *International Global Ethics Association*. In haar tekst belicht en bespreekt ze de diepe en begeisterende indruk van Ronald Commers' onderwijs, denken en activisme op haar eigen wijsgerig en geëngageerd werk en denken.

Jan De Vos is psycholoog en psychoanalyticus van opleiding. In 2007 werd hij onderzoeker aan het *Centrum voor Ethiek en Waardeonderzoek* (CEVI) en in 2011 verdedigde hij zijn doctoraatsverhandeling over het fenomeen van 'psychologisering.' Als postdoctoraal onderzoeker van het *Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen* is hij zowel aan het CEVI als aan het *Centrum voor Kritische Filosofie* verbonden. In zijn hoofdstuk onderzoekt hij hoe hedendaagse vormen van psychologisering geworteld zitten in de moderniteit en haar, zoals Commers dat noemt, 'diepe gespletenheid' en 'innerlijke verdeeldheid.' Want, zo stelt hij Commers parafraserend: als de moderniteit ons tot zotten maakt, dan is het goed om de wijsheid die de architectuur van ons asiel onderstut aan een schuinse blik—het waarmerk van onze zotheid—te onderwerpen.

Wim Vandekerckhove was tot voor kort verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap. Zijn onderzoeksgebied is dat van de bedrijfs-ethiek en van *global ethics*. Ook hij speelde samen met Ronald Commers een

belangrijke rol in het tot stand komen van IGEA. Hij publiceert over *global ethics*, bedrijfsethiek, klokkenluiden en sociaal verantwoord investeren. Recent is hij benoemd tot *senior lecturer* aan de *Business School* van de *University of Greenwich*, UK, maar blijft ook actief binnen het CEVI. In zijn hoofdstuk presenteert hij een analyse van het publieke debat over het stopzetten van de slavenhandel zoals dat aan het einde van de 18de eeuw in Groot-Brittannië werd gevoerd en toont hij de parallellen tussen dat 18de eeuwse en het hedendaagse debat over kinderarbeid en ‘bonded labour.’

Alicja Gescinska studeerde filosofie aan de Universiteit Gent en is als aspirant FWO-Vlaanderen verbonden aan het *Centrum voor Ethiek en Waardefilosofie* (CEVI). Ze rondt momenteel haar doctoraat af over verantwoordelijkheid bij Max Scheler en Karol Wojtyła. Onlangs verscheen van haar het boek *De verovering van de vrijheid – Van luie mensen, de dingen die voorbijgaan* (2011), een verdediging van een positieve notie van vrijheid. In deze bundel echter focust ze op de verhouding tussen muziek en ethiek. Ze verdedigt de stelling dat de esthetische ervaring nauw verbonden is met de ethische waardering en dat muziek en moraal in het denken van Jankélévitch nauw met elkaar verweven blijken te zijn, zonder dat de filosoof daardoor meteen moraliserend wordt.

Tom Claes is verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap aan de Universiteit Gent. Hij is momenteel de directeur van het *Centrum voor Ethiek en Waardeonderzoek* (CEVI). Hij doceert over recente Anglo-Amerikaanse tradities in de ethische theorievorming, over seksualiteit en ethiek en over seksualiteit en globalisering. In 2010 richtte hij het *International Network for Sexual Ethics* (INSEP) op. Hij focust in zijn bijdrage op een thema dat recent sterk onder de aandacht is gekomen. ‘Seksualisering’ krijgt voornamelijk een negatieve pers en waardering. Claes gaat op zoek naar de eventuele maar mogelijk onderbelichte positieve effecten van deze seksualisering.

Tom Claes